

DAVLAT MOLIYASINI TASHKIL ETISH VA UNI AMALGA OSHIRISH

*Karimov Mardon Akram o'g'li – assistent,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali*

Email: mardon.karimov93@mail.ru

Tel: +99897 454-18-80

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston davlat moliyasini tashkil etish va amalga oshirish jarayonlari, shu jumladan moliyaviy nazoratning ahamiyati yoritilgan. Asosiy e'tibor davlat moliyasini samarali boshqarish, moliyaviy resurslarni to'plash, taqsimlash va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash masalalariga qaratilgan. Davlat moliyasining shaffofligini oshirish, mustaqil nazorat organlarini kuchaytirish va xalqaro tajribalarni o'rganish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Davlat moliyasi, moliyaviy nazorat, davlat byudjeti, moliyaviy texnologiyalar, O'zbekiston iqtisodiyoti, soliq tizimi, shaffoflik, xalqaro tajriba.

Annotation. This article discusses the organization and implementation of state finance in Uzbekistan, with an emphasis on financial control. The focus is on efficient management of state finance, mobilizing, and allocating financial resources, and adopting innovative approaches to foster economic growth. Recommendations include enhancing financial transparency, strengthening independent oversight bodies, and learning from international practices to modernize state finance in Uzbekistan.

Key words: State finance, financial control, state budget, financial technologies, Uzbekistan economy, tax system, transparency, international experience.

Аннотация. В статье рассматривается организация и реализация государственной финансовой системы в Узбекистане, с акцентом на значимость финансового контроля. Основное внимание уделяется эффективному управлению государственными финансами, мобилизации и распределению финансовых ресурсов, а также внедрению инновационных подходов для обеспечения экономического роста. Предлагается повысить прозрачность, усилить независимые контрольные органы и использовать международный опыт для модернизации государственной финансовой системы.

Ключевые слова: Государственные финансы, финансовый контроль, государственный бюджет, финансовые технологии, экономика Узбекистана, налоговая система, прозрачность, международный опыт.

Kirish. Bozor islohotlarining chuqurlashtirilishi hamda iqtisodiyotni modernizatsiya va erkinlashtirish mamlakatimizda yildan yilga sezilarli foyda

keltirmoqda. Barqaror iqtisodiy o‘shish yo‘nalishi mustahkamlanmoqda. Hukumatimiz tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy strategiyaning izchil amalga oshirilishi, muhim ustuvor iqtisodiy tarmoqlarning belgilanishi va ularni rivojlantirish uchun barcha mavjud resurslarning safarbar etilishi moliyaviy nazoratning ahamiyatini kamaytirmadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Davlat moliyasi, iqtisodiyotni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi, chunki u davlatning moliyaviy resurslarini samarali tashkil etish va taqsimlashga yordam beradi. Ushbu adabiyotlar tahlili davlat moliyasini tashkil etish va amalga oshirish jarayonlarini yoritishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan asosiy tushunchalarni, usullarni va metodologiyalarni o‘z ichiga oladi.

Davlat moliyasi tushunchasi: Moliya nazariyasi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotchilar davlat moliyasini davlatning iqtisodiy faoliyatini moliyalashtirish va boshqarish mexanizmi sifatida ko‘radilar. Ularning fikricha, davlat moliyasi davlat byudjeti, soliq tizimi, davlat xarajatlari va moliyaviy nazoratni o‘z ichiga oladi. Masalan, Shirinov o‘z asarida davlat moliyasining asosiy vazifalarini moliyaviy resurslarni to‘plash, taqsimlash va nazorat qilish orqali davlatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlash sifatida ko‘rsatadi. [2]

Davlat moliyasini tashkil etish: Davlat moliyasini tashkil etish jarayonlari, nazariy jihatdan, davlatning moliyaviy resurslarini boshqarish tizimi sifatida o‘rganiladi. Raxmonov davlat moliyasini tashkil etishda davlat boshqaruvi, moliyaviy rejalashtirish va moliyaviy nazoratning o‘zaro aloqalarini tahlil qiladi. U, shuningdek, davlat moliyasini tashkil etish jarayonida mustaqil nazorat organlarining roli muhimligini ta‘kidlaydi. [3]

Amalga oshirish mexanizmlari: Davlat moliyasini amalga oshirish jarayonlari, ko‘pincha moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi bilan bog‘liqdir. Asqarov o‘z tadqiqotida davlat moliyasini amalga oshirishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurligini ta‘kidlaydi. [5] U moliyaviy texnologiyalarni (FinTech) va davlatning moliyaviy xizmatlarini modernizatsiya qilish orqali davlat moliyasining samaradorligini oshirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Nazorat va hisobdorlik: Davlat moliyasini amalga oshirish jarayonida nazorat va hisobdorlik muhim o‘rin tutadi. Ismoilov davlat moliyaviy nazorati tizimini tahlil qilib, nazoratning iqtisodiy barqarorlik va davlat byudjetini boshqarishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. [5] Uning fikricha, samarali nazorat davlat moliyasining shaffofligini ta‘minlaydi va fuqarolar ishonchini oshiradi.

O‘zbekiston tajribasi: O‘zbekistonda davlat moliyasini tashkil etish va amalga oshirish jarayonlari so‘nggi yillarda sezilarli o‘zgarishlarga uchradi. Jumaboev O‘zbekistonning moliyaviy tizimidagi islohotlarni va ularning davlat moliyasini

modernizatsiya qilishdagi rolini o'rganadi. [6] U, shuningdek, davlat moliyasini boshqarishda xalqaro tajribalarni joriy etishning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, davlat moliyasini tashkil etish va amalga oshirish bo'yicha adabiyotlar tahlili bu sohada qamrovli yondashuvni, nazorat va hisobdorlik mexanizmlarini, shuningdek, innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi. O'zbekiston tajribasi esa bu jarayonlarni amalga oshirishda qanday o'zgarishlar va innovatsiyalarni o'z ichiga olishini ko'rsatmoqda.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Maqolada taqdim etilgan masalani ko'rib chiqishda asosiy usul bo'lib, asosiy baholash, mantiqiy va induktiv ishonch yondashuvi bo'ldi.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy moddalarida davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatining qat'iy poydevori belgilangan. Barcha davlat moliyaviy nazorati organlari Konstitutsiyaning asosiy vazifalari - inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash va himoya qilish, demokratiya va fuqarolik jamiyatini amalga oshirish hamda huquqiy davlat barpo etishga asoslanadi va ular faoliyatining mazmunini tashkil qiladi.

Nazorat va audit organlarining faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy hujjatlarda davlat moliyaviy nazoratini tashkil etish va amalga oshirish tamoyillari aniq va to'liq bayon etilgan. Ular bilan bog'liq qonunlarda odatda nazorat va audit organlari faoliyatining quyidagi asosiy tamoyillari ta'kidlanadi:

- Qonuniylik
- Tizimlilik
- Dahlsizlik
- Obyektivlilik
- Malakaviylik [7]

Biroq, tamoyillarning o'ziga xos to'plamiga ham duch kelish mumkin. Masalan, Rossiya Federatsiyasi Hisob palatasi federal byudjetni ijro etish ustidan nazoratni quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiradi: qonuniylik, ob'yektivlik, mustaqillik, oshkoralik va tizimli yondashuv.

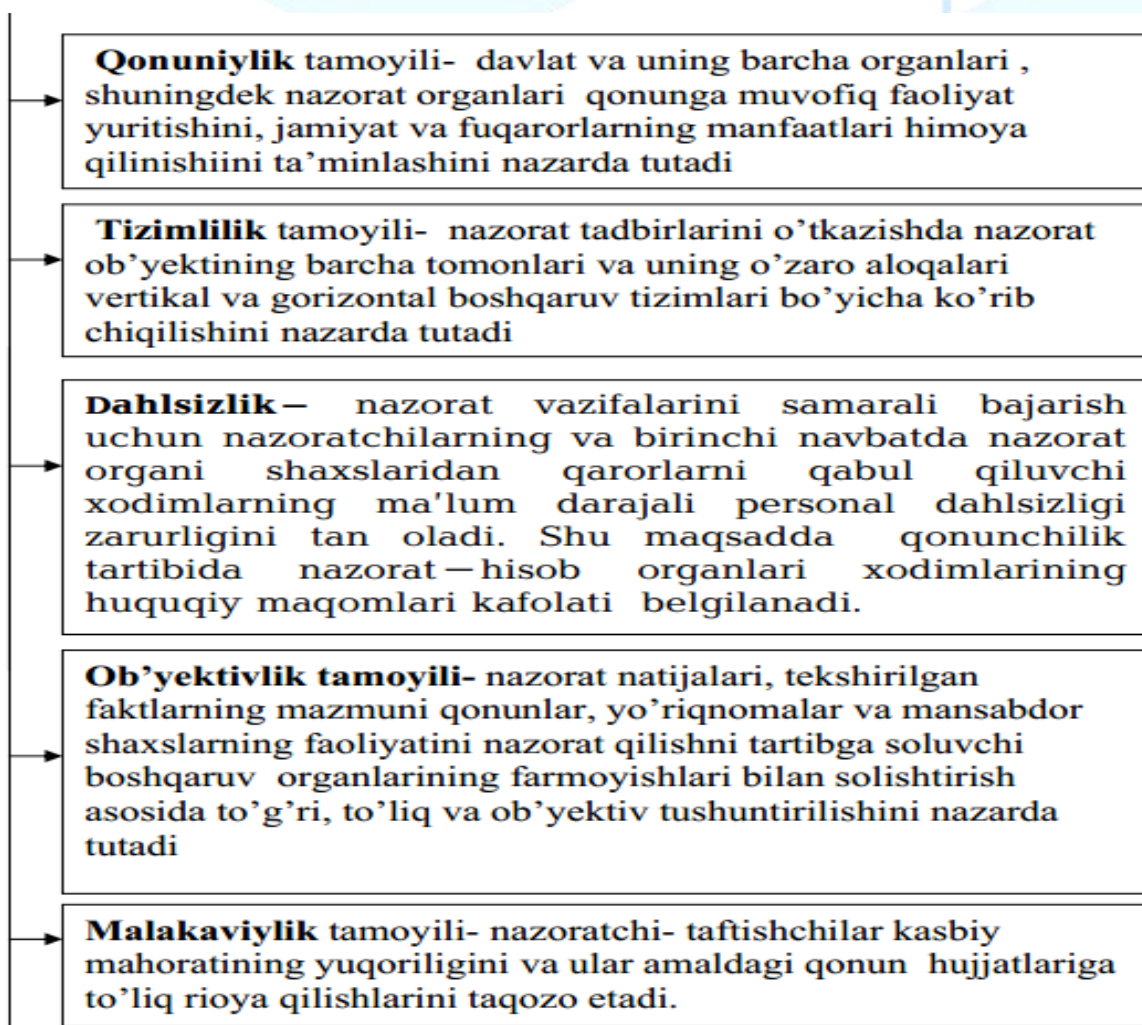
Umuman olganda, davlat moliyaviy nazorati tashkilotlarining faoliyati va tuzilishini boshqaruvchi Rossiya qonunchiligida ikki toifali tamoyillar mavjud. Operativ tamoyillar haqida gapirilganda, qonuniylik, ob'yektivlik, ochiqlik va mustaqillikni nazarda tutamiz. Umuman olganda, davlat nazorati organlarining faoliyatini tashkil etish va olib borishda qarorlar qabul qilishda jamoaviylik va tizimli yondashuv yoki rejalashtirish tamoyillarini ta'kidlash muhimdir. Nazorat organlarining huquqiy ta'minoti turli qiyoslarda va sof ko'rinishlarda uchraydi.

Ularning faoliyatini har qanday shaklda nazorat qiluvchi barcha normativ huquqiy hujjatlarda qonuniylik tamoyili mavjud.

Qonunchilik hujjatlarida Hisob palatasining faoliyatiga oid yo‘riqnomalar sifatida qonuniylik aniq ko‘rsatilgan. Hisob palatasining faoliyatida qonuniylikning asosiy komponentlari O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga rioya qilish, Hisob palatasi to‘g‘risidagi qonunchilik matnlariga qat‘iy rioya qilish va Palata hamda uning xodimlarining qonuniylikni ta‘minlash majburiyati hisoblanadi. Barcha nazorat va audit tashkilotlarini tartibga soluvchi qoidalar bunday bandlarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik hujjatlari Hisob palatasining faoliyati uchun muhimdir. Faoliyatda mansabdor shaxslarning harakatlari faqat past darajadagi huquqiy hujjatlar bilan qo‘llab-quvvatlanganda qonunga muvofiqligini baholashda hisobga olinishi mumkin.

Tizimli va barqaror ravishda ishlab chiqilgan iqtisodiy tashabbuslarni qonuniy tan olish va qo‘llab-quvvatlash palataning asosiy vazifalaridan biridir.

1-rasm. Moliyaviy nazoratning tashkil etish tamoyillari

Qonun Hisob palatasini va uning yuqori mansabdor shaxslarini yovuz, populistik, siyosiy yoki guruhiiy manfaatlarga ega tashqi kuchlardan himoya qiladi. Qonunchilik

hujjatlariga muvofiq, Palataning mansabdor shaxslarini xizmat majburiyatlarini bajarayotganda to'g'ri bajarilishi uchun ularga to'siq yaratish, biror shaxs foydasiga qaror qabul qilish, zo'ravonlik qilish, boshqalarga haqorat qilish va xizmat majburiyatlari haqida tuxmat yoki yolg'on ma'lumot tarqatish uchun qonuniy javobgarlikka tortiladi.

Hisob palatasi xodimlarining qonunchilik hujjatlariga qat'iy rioya qilishi qonuniylik tamoyilining yana bir muhim komponentidir. Birinchi navbatda, bu Hisob palatasi mansabdor shaxslaridan o'zlariga yuklatilgan vazifalar, masalalar, majburiyatlar va vakolatlar doirasida qat'iy harakat qilishni talab qiladi. Palata vakillari uchun bu o'zlarining huquq va majburiyatlarini bajarishni anglatadi. Palataning xodimlari tomonidan amalga oshirilgan har qanday harakat ham qonuniy talablar asosida bo'lishi kerak. Umuman olganda, Hisob palatasi va uning vakillari o'zlarining vakolatlari va amaliy vakolatlarini oshirib yubormasliklarini ta'minlashlari zarur.

Soliq organlariga oid qonunchilik qonuniylik tamoyili haqida ma'lumot beradi. Soliq to'lovchilar, yig'imlarni to'lovchilar, ma'muriy va sud himoyasiga ega. Soliq organlarining mansabdor shaxslarining soliq to'lovchilar huquqlarini himoya qilishga doir muvofiq majburiyatlari mavjud. Agar ular soliq to'lovchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha qonuniy majburiyatlarini bajarmasalar, ular qonuniy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Soliq organlari o'z navbatida soliq va yig'imlar to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq qabul qilingan normativ huquqiy hujjatlarni nazorat qilish jarayonida soliq sirini saqlash uchun mas'uldir. Soliq organlari xodimlari o'zlarining majburiyatlari doirasida Soliq kodeksiga va boshqa qonunlarga qat'iy rioya qilib, huquqlarini amalga oshirish va majburiyatlarini bajarishlari kerak.

Davlat moliyaviy nazorat organlarining qonuniylik tamoyiliga sodiqligi ularning faoliyatining yaxlitligi, natijalarining solishtirilishi va konstitutsion hamda normativ majburiyatlar uchun muhimdir. Davlat moliyaviy nazorat organlari faqatgina amaldagi qonunchilik hujjatlariga qat'iy rioya qilgan holda davlatning moliyaviy faoliyati, uning organlari, byudjet va boshqa davlat mablag'larini taqsimlash va olish, moliyaviy oqimlarning qulayligi hamda mamlakatning byudjet va moliyaviy tizimining umumiy samaradorligi haqida haqiqiy va ijobiy tasvir bera olishlari mumkin.

Samarali nazorat ishlari uchun birinchi navbatda ob'ektivlik talab etiladi. Nazorat ob'ektivlikdan mahrum bo'lganda, u boshqaruv funksiyasi sifatida qaror qabul qilishda ahamiyatini yo'qotadi. Nazorat organi tashqi ta'sirlardan saqlanish va moliyaviy va iqtisodiy faoliyatning ob'ektiv aksini ta'minlash uchun tashkilot va amaliy mustaqillikka, shuningdek, oshkoralikka muhtoj. Obyektivlikning birinchi mezon — qonuniylik, bu nazorat ob'ektlari va subyektlarining harakatlarini ob'ektiv baholashning yagona usulidir. Nazorat faoliyatining tizimli tuzilishi ma'lumotlar

yig'ilishi darajasi oshgani sayin moliyaviy nazorat organlari tomonidan qilingan hukmlarning obyektivligini ta'minlaydi.

Nazorat va hisob organlarini boshqaruvchi qonunlar ob'ektivlikni operatsion talab sifatida aniq belgilab qo'yadi. O'zbekiston Respublikasining Hisob palatasi o'z xulosalarining tarfkash emasligini ta'minlash uchun bir qator usullarni qo'llaydi. Ulardan biri mas'uliyatli lavozimlarga da'vo qiluvchilarga qat'iy malaka talablarini belgilashdir. Hisob palatasi Raisi, Rais muovini va inspektorlar O'zbekiston fuqarolari bo'lib, davlat boshqaruvi, davlat nazorati, iqtisodiyot va moliya sohalarida yuqori ma'lumot va tajribaga ega bo'lishlari zarur. Ushbu mansabdor shaxslar Hisob palatasining ishining yakuniy natijalari uchun mas'ul bo'lganligi sababli, palataning vazifalarini bajarishda qat'iy kasbiy yondashuvni ta'minlashlari kerak.

Davlat moliyaviy nazorati organlari tomonidan amalga oshirilgan nazorat sohalari bo'yicha nisbatan to'liq ma'lumot olish uchun ularning bir-biri bilan muloqot qilish qobiliyati, shu jumladan, axborot almashish va qo'shma nazorat tadbirlarini o'tkazish muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuv, ma'lum darajada, tadqiqot doirasini kengaytiradi va ichki va xalqaro moliyaviy va byudjet jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha to'liq va asoslangan takliflar ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa. Davlat moliyasini tashkil etish va amalga oshirish jarayoni mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayon davlatning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash, shuningdek, fuqarolar ishonchini oshirishga qaratilgan. Davlat moliyasi, asosan, davlat byudjeti, soliq tizimi, davlat xarajatlari va moliyaviy nazoratni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, davlat moliyasining samaradorligini oshirish uchun innovatsion yondashuvlar va moliyaviy texnologiyalarni joriy etish zarur.

Takliflar.

1. *Innovatsion yondashuvlar.* Davlat moliyasini amalga oshirishda innovatsion yondashuvlarni, jumladan, moliyaviy texnologiyalarni (FinTech) kengaytirish va joriy etish zarur. Bu davlat moliyasining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

2. *Shaffoflikni ta'minlash.* Davlat xaridlarini amalga oshirish jarayonida shaffoflikni ta'minlash uchun elektron tender tizimlarini yanada takomillashtirish va kengaytirish lozim. Bu fuqarolar va biznes sub'ektlari o'rtasida ishonchni oshiradi.

3. *Mustaqil nazorat organlari.* Davlat moliyasini tashkil etish jarayonida mustaqil nazorat organlarining rolini kuchaytirish zarur. Bu moliyaviy nazoratni yanada samarali va shaffof qilishga yordam beradi.

4. *Xalqaro tajribalarni o'rganish.* O'zbekistonning moliyaviy tizimidagi islohotlarni amalga oshirishda xalqaro tajribalarni o'rganish va joriy etish muhimdir. Bu mamlakatimizda davlat moliyasini modernizatsiya qilishda yordam beradi.

5. *Ta'lim va malaka oshirish.* Davlat moliyasi sohasida mutaxassislarni tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini kuchaytirish zarur. Bu davlat moliyasini boshqarish jarayonida professional yondashuvni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ruziyev Shaxzod Behzod o'g'li. DAVLAT BUDJETINI MOLIYALASHTIRISHNING IQTISODIY MOHIYATI. RESEARCH AND EDUCATION, 3(6), 42–53. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13334552>
2. Shirinov, A. (2020). Davlat moliyasi: asosiy vazifalar va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi.
3. Raxmonov, B. (2021). Davlat moliyasini tashkil etish: nazariy va amaliy jihatlar. Tashkent: O'zbekiston Davlat Iqtisodiyot Universiteti.
4. Asqarov, D. (2019). Innovatsion yondashuvlar va davlat moliyasini amalga oshirish. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
5. Ismoilov, M. (2022). Davlat moliyaviy nazorati tizimi: iqtisodiy barqarorlik va byudjet boshqaruvi. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi.
6. Jumaboev, S. (2023). O'zbekistonda davlat moliyasini modernizatsiya qilish: xalqaro tajribalar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi.
7. Степашин С.В Столяров Н.С., Шохин С.О., Жуков В.А. Государственный финансовый контроль. Учебник. - СПб.: Питер, 2004 й